

УДК 378.147.111

**ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ**

©Троценко Г.В.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:

Троценко Ганна Віталіївна: ORCID: 0000-0002-8471-9500; anita.tkach.90@mail.ru, аспірант кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності; Українська інженерно-педагогічна академія, вул. Університетська, 16, 61003, Україна

У статті розглянуто сутність поняття дистанційного навчання як у зарубіжних, так і українських учених, визначено його особливості (гнучкість, модульність, паралельність, віддаленість, асинхронність, масовість, рентабельність, соціальність, інтернаціональність).

Розглянуто моделі дистанційного навчання (навчання за типом екстернату, навчання на базі одного навчального закладу, навчання, засноване на співпраці декількох навчальних закладів, автономні освітні установи).

Виявлено, що сучасна дистанційна освіта у процесі професійної підготовки майбутнього інженера-педагога економічного профілю потребує суттєвого вдосконалення в плані застосування.

Обґрунтовано недостатню розробленість у зарубіжних та українських учених понятійно-термінологічного апарату, класифікацію моделей дистанційного навчання та використовувані в них специфічні елементи дидактичної системи дистанційного навчання.

Ключові слова: навчання, галузь, метод, модель, дистанційне навчання, фахівець, професійна підготовка, інженер-педагог, економіка.

Троценко А.В. «Использование дистанционного обучения в процессе формирования организационной культуры будущих инженеров-педагогов экономического профиля».

В статье рассмотрена сущность понятия дистанционного обучения как у зарубежных так и украинских ученых, определены его особенности (гибкость, модульность, параллельность, удаленность, асинхронность, массовость, рентабельность, социальность, интернациональность).

Рассмотрены модели дистанционного обучения (обучение по типу экстерната, обучение на базе одного учебного заведения, обучение, основанное на сотрудничестве нескольких учебных заведений, автономные образовательные учреждения).

Выведено, что современное дистанционное образование в процессе профессиональной подготовки будущего инженера-педагога экономического профиля требует существенного усовершенствования в плане применения.

Обоснованно недостаточную разработанность в зарубежных и украинских ученых понятийно-терминологического аппарата, классификацию моделей дистанционного обучения и используемые в них специфические элементы дидактической системы дистанционного обучения.

Ключевые слова: обучение, отрасль, метод, модель, дистанционное обучение, специалист, профессиональная подготовка, инженер-педагог, экономика.

Trotsenko A.V. “Use of distance learning in the formation of the organizational culture of future engineers of teachers of economic profile”

In the article the essence of the concept of distance education both in foreign and Ukrainian scientists determined its characteristics (flexibility, modularity, parallelism, distance, asynchronous, mass, profitability, sociality, internationality).

The models of distance learning (learning by type of external studies, studies on the basis of one institution, learning, based on the cooperation of several schools, independent educational institutions).

Revealed ni osuchasna distance education in the training of future engineer-teacher of economics requires a significant improvement in application.

Grounded insufficient elaborated in foreign and Ukrainian scientists concepts and terminology, classification models of distance learning and are used in specific elements of distance learning didactic.

Key words: education, industry, technique, model, distance learning, specialist training, engineer-teacher, economics.

Постановка проблеми. Інформатизація освіти в Україні - один із найважливіших механізмів, що належить до основних напрямків модернізації освітньої системи, оскільки сучасні інформаційні технології відкривають нові перспективи для підвищення ефективності освітнього процесу. У контексті цього змінюється сама парадигма освіти, яка зосереджується на методах активного пізнання, самоосвіті, дистанційних освітніх програмах. Не даремно дистанційну форму навчання спеціалісти зі стратегічних проблем освіти називають освітньою системою XXI століття.

З початку 90-х років освітнє і наукове співтовариство України стало звертати увагу на дистанційне навчання, особливо після прийняття Концепції про створення і розвиток єдиної системи дистанційної освіти.

В галузі теорії і практики дистанційної освіти працюють багато вітчизняних учених та фахівців, кожен з яких зробив у свій час диференційований внесок у пропаганду, організацію наукових досліджень і впровадження в педагогічну практику ідей дистанційної освіти.

Досвід зарубіжної педагогічної думки, який знайшов відображення в роботах Д.Холмберга, Р. Деллінга, Ф.Ведемеєра, М.Мура, Дж.Боат, Дж.Данієля, К.Сміта [6, 7, 9], а також інших авторів, містить матеріал для роздумів, узагальнень, пошуку закономірностей і шляхів використання технологій дистанційного навчання в українській педагогічній практиці, наприклад, у частині визначення суті й особливостей дистанційного навчання (Р.Деллінгі А.Ведемеєр); в частині організації дистанційного навчання як «індустріалізованих технологій навчання», при якому цілі, зміст, засоби, форми та інші елементи педагогічної системи відрізняються від традиційних (О. Петерс); в частині формування вимог до засобів навчання та характеру взаємодії (комунікацій) учасників навчального процесу (Б.Холмберг).

Незважаючи на велику кількість досліджень, сучасна дистанційна освіта у процесі професійної підготовки майбутнього інженера-педагога економічного профілю потребує суттєвого вдосконалення в плані застосування. Віддаючи належне обраним напрямкам досліджень, обсягу і якості теоретичного і практичного добору в галузі дистанційної освіти у вітчизняних та зарубіжних вчених і педагогів, необхідно відзначити, що в них недостатньо розроблені понятійно-термінологічний апарат, класифікація моделей дистанційного навчання та використовувані в них специфічні елементи дидактичної системи дистанційного навчання.

Аналіз публікацій та літературних джерел. Проблему дистанційного навчання досліджує широке коло вітчизняних (О.Орчакова, А.Хуторський, Ю.Рубін, В.Меркулов, М.Нежуріна, С.Щенніков) і зарубіжних науковців (В.Дік, Р.Деллінг, К.Сміт, О.Петерс) та ін. Питання відкритої освіти висвітлено у працях В.Мардвінова, О.Молчанова, В.Іжванова, А.Хорошилова та ін. Організаційно-педагогічним основам дистанційної освіти в Україні і за кордоном присвячено науковий доробок Р.Гуревича, Б.Шуневича та ін. Проблеми впровадження інформаційних і комунікаційних технологій у навчальний процес досліджують В.Биков, М.Кадемія та ін. Опосередковано питання дистанційної освіти висвітлюються в наукових публікаціях із порівняльної педагогіки Н.Бідюк, О.Огієнко та ін.

Пріоритетним напрямом розвитку вищої інженерно-педагогічної освіти в Україні є підготовка конкурентоспроможних на внутрішньому та світовому ринку праці інженерно-педагогічних кадрів. Основним моментом інженерно-педагогічної освіти є розвиток комплексу здібностей майбутнього інженера-педагога, перш за все, в рамках функціональної моделі інженерно-педагогічної діяльності. Проблемами інженерно-педагогічної освіти займаються такі науковці: Н.Брюханова, Є.Громов, С.Гура, О.Коваленко, І.Каньковський, В.Лобунець, Л.Штефан та ін.

Мета публікації – виявити особливості застосування дистанційного навчання в майбутніх інженерів-педагогів економічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ще не має однозначності серед науковців щодо назви «дистанційне навчання». Зустрічаються такі варіанти, як «дистантна освіта» (distant education), «дистантне навчання» (distant learning). Деякі зарубіжні дослідники, відводячи особливу роль телекомунікаціям в організації дистанційного навчання, визначають його як теленавчання (teletraining).

Про те, що дистанційне навчання – це педагогічна технологія, було відзначено на Міжнародній конференції з питань світової кризи освіти (Вільямсберг, США, 1967 р.), де йшлося про необхідність запозичення елементів виробничих технологій для підвищення якості освіти. В «Енциклопедії педагогічних засобів, комунікацій і технологій» (Лондон, 1978 р.) П.Мітчел дав визначення дистанційного навчання: «Як царину досліджень та практики (в рамках системи освіти), що має зв'язки зі всіма сторонами організації педагогічних систем для досягнення специфічних і потенційно відтворюваних педагогічних результатів».

Виходячи з різних підходів у дистанційному навчанні, суб'єктами в інтерактивній взаємодії виступають викладачі і студенти, а засобами здійснення подібної взаємодії є електронна пошта, телеконференції, діалоги в режимі реального часу тощо. Всі засоби взаємодії означають таку організацію навчального процесу, в якому основна увага приділяється самостійному навчанню студента. Таке навчання характеризується тим, що студент часто віддалений від викладача в просторі або в часі. Водночас, студенти та викладачі мають можливість здійснювати діалог між собою за допомогою засобів телекомунікації.

Беручи до уваги те, що дистанційне навчання – це сучасна технологія, нами був проведений поглиблений аналіз сутності поняття «дистанційного навчання» (табл. 1).

Таблиця 1

Сутність поняття дистанційного навчання в закордонних та вітчизняних науковців

№ з/п	Закордонні підходи	
	Джерело	Визначення
1	2	3
1	Сервер Євразійської асоціації дистанційного навчання(ЄАДН) [5]	Дистанційне навчання – це сукупність сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в <u>інтерактивному</u> режимі за допомогою використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) від тих, хто навчає (<u>викладачів</u> , визначних постатей у певних галузях науки, <u>політиків</u>), до тих, хто навчається (<u>студентів</u> чи <u>слухачів</u>). Застосовується під час підготовки як у <u>ВНЗ</u> , так і в <u>Бізнес-школах</u> .

Продовж.табл.1

2	Аханян А. [1]	Дистанційне навчання - це сукупність інформаційних технологій, що забезпечують доставку студенту основного обсягу навчального матеріалу; інтерактивну взаємодію студентів та викладачів у процесі навчання; надання студентам можливості самостійної роботи із засвоєння навчального матеріалу; а також оцінювання їхніх знань та умінь у процесі навчання.
3	Дабагян А. [2]	Дистанційне навчання - це нова сходинка заочного навчання, на якому забезпечується застосування інформаційних технологій, що ґрунтуються на використанні персональних комп'ютерів, відео- та аудіотехніки, космічної техніки й оптичних систем.
4	Турбал Ю. [3]	Дистанційне навчання - це універсальна гуманістична форма навчання, що базується на використанні широкого спектра традиційних і нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, технічних засобів, які створюють умови для вибору студентами вільних освітніх дисциплін, які відповідають стандартам, діалоговому обміну з викладачем; при цьому процес навчання не залежить від розташування студента в просторі та часі.
Вітчизняні підходи		
5	Рибалко О. [6]	Дистанційне навчання – це електронний варіант очного або заочного навчання, що адаптує традиційні форми занять та паперові засоби навчання в телекомунікаційні. Дистанційне навчання покликане вирішувати специфічні завдання стосовно розвитку творчої складової освіти й проблеми, складні для розв'язання у звичайному навчанні.
6	Кухаренко В. [4]	Дистанційне навчання - це одержання освітніх послуг без відвідування навчального закладу, за допомогою сучасних інформаційних технологій.
7	Сиротенко Н., Мітчел П. [5]	Дистанційне навчання - це форма навчання, що за рахунок використання ІТТ може бути реалізована як в умовах географічної віддаленості слухача і викладача, так і безпосередньо у ВНЗ із метою формування самостійної діяльності слухача.

Американські фахівці з проблеми дистанційного навчання вважають, що дистанційне навчання, у найширшому розумінні, це інструкції до навчання, які передаються на відстані одному або багатьом індивідам, що перебувають в одному або декількох місцях.

Водночас українські фахівці розуміють під дистанційною формою навчання таку форму, яка використовує глобальні комп'ютерні комунікації (як Інтернет) і базується на індивідуальній роботі студентів із чітко підібраним навчальним матеріалом, на активному спілкуванні з викладачами та іншими студентами.

На підставі аналізу вітчизняної (Н.Брюханова, Є.Громов, С.Гура О.Коваленко, І.Каньковський, В.Лобунець, Рибалко О.,Ситоренко Л.Штефан) та зарубіжної теорії

(Д.Кігана, Холмберг Р.Деллінга, Ф.Ведемесра, Дж.Даніеля, К.Сміта) та практики дистанційного навчання ми визначили характерні особливості, які слід реалізувати у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів економічного профілю:

1. Гнучкість: студенти займаються у зручний для себе час, у зручному місці і в зручному темпі. Кожен може вчитися стільки, скільки йому особисто необхідно для засвоєння матеріалу й отримання необхідних знань за обраними дисциплінами.

2. Модульність: в основу програм дистанційного навчання закладається модульний принцип. Це дозволяє з набору незалежних навчальних курсів формувати навчальний план, що відповідає індивідуальним чи груповим потребам.

3. Паралельність: навчання може проводитися при поєднанні основної професійної діяльності з навчанням, тобто «без відриву від виробництва».

4. Віддаленість: відстань від місця знаходження студента до освітньої установи (за умови якісної роботи зв'язку) не є перешкодою для ефективного освітнього процесу.

5. Асинхронність: у процесі навчання студент і викладач працюють за зручним для кожного розкладом.

6. Масовість: кількість студентів не є критичним параметром.

7. Рентабельність: під цією особливістю мається на увазі економічна ефективність дистанційного навчання.

8. Суб'єкт-суб'єктність навчання: викладач-мова йде про нову роль та функції викладача; студент-вимоги до студента істотно відрізняються від традиційних.

9. Соціальність: дистанційне навчання певною мірою знімає соціальну напруженість.

Аналіз робіт українських та зарубіжних учених (Андреев А., Солдаткин О., Бернадський В., Волов А., Четиркова В., Волова Л.) дозволив визначити, що в освіті застосовуються такі моделі дистанційного навчання (табл. 2).

Таблиця 2

Моделі дистанційного навчання

№ зп	Перша модель	Друга модель	Третя модель	Четверта модель
1	2	3	4	5
1	<i>Навчання за типом екстернату</i>	<i>Навчання на базі одного навчального закладу</i>	<i>Навчання, засноване на співпраці декількох навчальних закладів</i>	<i>Автономні освітні установи, спеціально створені для цілей відкритого або дистанційного навчання</i>
2	За цією моделлю навчання орієнтоване на вузівські вимоги і призначене для студентів , які з певних причин не можуть відвідувати ВНЗ.	У межах цієї моделі це вже ціла система навчання для студентів, які навчаються не стаціонарно, а на відстані, заочно (відкриті форми) або дистанційно, тобто на основі нових інформаційних технологій, включаючи інформаційні технології та комп'ютерні телекомунікації.	Наведена модель передбачає спільну підготовку єдиних програм заочного дистанційного навчання для кількох навчальних закладів із провідних дисциплін.	Це вищі початкові заклади, в яких студенти можуть отримати освіту за різними напрямками. Вони спеціалізуються у створенні мультимедійних курсів. Навчання оплачується організаціями і фірмами , в яких працюють студенти.

Аналіз наведених моделей зосередив нашу увагу на другій моделі, оскільки, вона, на наш погляд, найбільш сучасна. Ця увага пояснюється й тим, що саме ця модель дозволяє найбільш ефективно реалізувати підходи до формування організаційної культури майбутніх інженерів-педагогів економічного профілю, яка була в колі наших наукових інтересів. Все частіше науковці й практики замислюються над термінами «організаційна культура» або «культура організації». Адже реалізація будь-якого організованого процесу, його ефективність значною мірою залежить не лише від того, як працівники виконують свої функціональні обов'язки, а й від організаційної культури конкретного вищого чи загальноосвітнього навчального закладу, його цілей, головною з яких є розвиток особистості як найвищої цінності суспільства.

Висновки. Інформатизація освіти в Україні - один із найважливіших механізмів, що належить до основних напрямів модернізації освітньої системи. З початку 90-х років освітнє і наукове співтовариство України стало звертати увагу на дистанційне навчання, особливо після прийняття Концепції про створення і розвиток єдиної системи дистанційної освіти.

У галузі теорії і практики дистанційної освіти працюють багато вітчизняних учених та фахівців, кожен з яких зробив у свій час диференційований внесок у пропаганду, організацію наукових досліджень і впровадження в педагогічну практику ідей дистанційної освіти.

У статті розглянуто сутність поняття дистанційного навчання як сукупність сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в [інтерактивному](#) режимі за допомогою використання ІКТ від тих, хто навчає ([викладачів](#), визначних постатей у певних галузях науки, [політиків](#)), до тих, хто навчається ([студентів](#) чи [слухачів](#)).; визначено його особливості (гнучкість, модульність, паралельність, віддаленість, асинхронність, масовість, рентабельність, соціальність, інтернаціональність), моделі дистанційного навчання (навчання за типом екстернату, навчання на базі одного навчального закладу, навчання, засноване на співпраці декількох навчальних закладів, автономні освітні установи).

Список використаних джерел

1. Апішева А. Ш. Особливості організаційної культури кафедри технічного університету в контексті психолого-педагогічної взаємодії викладачів і студентів / А. Ш. Апішева // Вісник Нац. техн. ун-ту України «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 3. – С. 89-96.
2. Базелюк В. Шляхи формування дистанційного навчання ЗНЗ / В. Базелюк // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 3. – С. 1-8.
3. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методологічний аспекти) : посібник / В. М. Гриньова. – Харків : Основа, 1998. – 300 с.
4. Грошев И. В. Организационная культура : учеб. пособие / И. В. Грошев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 288 с.
5. Занковский А. Н. Дистанционное образование : учебное пособие [для вузов по спец. “ Психология”] / А. Н. Занковский. – М. : Флинта : МПСИ, 2000. – 648 с.
6. Ільчук Г. І. Організаційна культура: особливості формування та оцінювання впливу на результати діяльності колективу / Г. І. Ільчук // Науковий вісник Нац. Львівського технічного ун-ту України : збірник науково-технічних праць. – Львів, 2011. – Вип. 21 (18). – 400 с.
7. Коровина О. Ю. Дистанционное обучение в сфере образования методические материалы в помощь слушателям курсов повышения квалификации / О. Ю. Коровина. – Вологда : ВИРО, 2006. – 65 с.
8. Лунячек Н. О. Організаційна культура у сфері освіти: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Лунячек Н. О. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/3/04.pdf>
9. Немцева І. А. Дистанційне навчання в системі стратегічного управління вищими навчальними закладами України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / І. А. Немцева. – Ужгород, 2011. – 20 с.
10. Організаційна культура освітнього закладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukvar.su/menedzhment/112304-Organizacionnayakul-tura-obrazovatel-nogo-uchrezhdeniya.html>

11. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / [С. О. Сисоєва та ін.] / ред. С. О. Сисоєва ; Акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
12. Поняття організаційної культури. Організаційна культура як складова культури суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/11151212/sotsiologiya/organizatsiyna_kultura
13. Поняття організаційної культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/18340719/menedzhment/organizatsiyna_kultura
14. Спивак В. А. Корпоративная культура / В. А. Спивак. – СПб. : Питер, 2001. – 352 с.
15. Сухомлинский В. А. Методика воспитания коллектива : учебник / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1981. – 192 с.
16. Тихомирова О. Г. Организационная культура : формирование, развитие и оценка : учебник для вузов / О. Г. Тихомирова. – Санкт-Петербург : Изд-во ГУ ИТМО, 2008. – 160 с.
17. Управління інноваційним розвитком колегіуму : моделі, соціокультурні процеси, технології : науково-методичний посібник / за наук. ред. Л. М. Калініної. – К. ; Володимирець : Інформатордор, 2011. – 560 с.
18. Ушаков К. М. Дистанционное обучение : уровневая модель / К. М. Ушаков // Директор школы. – 1995. – № 3. – С. 13-18.
19. Шейн Э. Дистанционное образование / Э. Шейн ; пер. с англ. / под ред. Т. Ю. Ковалевой. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 336 с.

References

1. Apisheva, ASH 2010, 'Osoblyvosti orhanizatsiynoyi kultury kafedry tekhnichnoho universytetu v konteksti psykholoho-pedahohichnoyi vzayemodiyi vykladachiv i studentiv', *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy Kyivskyyu politekhnichnyy instytut, Seriya Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika*, iss. 3, pp. 89-96.
2. Bazelyuk, V 2010, 'Shlyakhy formuvannya dystantsiynoho navchannya ZNZ', *Teoriya ta metodyka upravlinnya osvitoju*, no. 3, pp. 1-8.
3. Hrynova, VM 1998, *Formuvannya pedahohichnoyi kultury maybutnoho vchytelya (teoretychnyy ta metodolohichnyy aspekty)*, Osнова, Kharkiv.
4. Groshev, IV 2004, *Organizacionnaja kultura*, JuNITI-DANA, Moskva.
5. Zankovskij, AN 2000, *Distancionnoe obrazovanie*, Flinta, Moskovskij psihologo-socialnyj institut, Moskva.
6. Ilchuk, HI 2011, 'Orhanizatsiyna kultura: osoblyvosti formuvannya ta otsynyuvannya vplyvu na rezultaty diyalnosti kolektyvu', *Naukovyy visnyk Natsionalnoho Lvivskoho tekhnichnoho universytetutu Ukrainy*, Lviv, iss. 21(18).
7. Korovina, OJu 2006, *Distancionnoe obuchenie v sfere obrazovanija metodicheskie materialy v pomoshh slushateljam kursov povyshenija kvalifikacii*, Vologodskogo instituta razvitija obrazovanija, Vologda.
8. Lunyachek, NO n.d., *Orhanizatsiyna kultura u sferi osvity: teoretychnyy aspekt*, <<http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/3/04.pdf>>.
9. Nyemtseva, IA 2011, 'Dystantsiynе navchannya v systemi stratehichnoho upravlinnya vyshchymy navchalnymy zakladamy Ukrainy', *Kand. econ. n. abstract, Uzhhorod*.
10. Sterlytamakskaya Derzhavna Pedahohichna Akademiya 2010, *Orhanizatsiyna kultura osvitnoho zakladu*, Sterlytamak, <<http://bukvar.su/menedzhment/112304-Organizacionnayakul-tura-obrazovatel-nogo-uchrezhdeniya.html>>.
11. Sysoyeva, SO (ed.) 2001, *Pedahohichni tekhnolohiyi u neperervniy profesyniy osviti*, Akademiya pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut pedahohiky i psykholohiyi profesynoyi osvity, VIPOL, Kyiv.
12. *Ponyattya orhanizatsiynoyi kultury. Orhanizatsiyna kultura yak skladova kultury suspilstva*, <http://pidruchniki.ws/11151212/sotsiologiya/organizatsiyna_kultura>.
13. *Ponyattya orhanizatsiynoyi kultury*, <http://pidruchniki.ws/18340719/menedzhment/organizatsiyna_kultura>.
14. Spivak, VA 2001, *Korporativnaja kultura*, Piter, Sankt-Peterburg.
15. Suhomlinskij, VA 1981, *Metodika vospitanija kollektiva*, Prosveshhenie, Moskva.
16. Tihomirova, OG 2008, *Organizacionnaja kultura : formirovanie, razvitie i ocenka*, Izdatelstvo Gosudarstvennogo universiteta informacionnyh tehnologij, mehaniki i optiki, Sankt-Peterburg.

17. Kalinina, LM (ed.) 2011, *Upravlinnya innovatsiynym rozvytkom kolehiumu : modeli, sotsiokulturni protsesy, tekhnolohiyi*, Volodymyrets, Informatodor, Kyiv.
18. Ushakov, KM 1995, 'Distancionnoe obuchenie : urovnevaja model', *Direktor shkoly*, no. 3, pp. 13-18.
19. Shejn, Je 2007, *Distancionnoe obrazovanie*, 3rd edn, Piter, Sankt-Peterburg.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2015р.